

*Formanova Svitlana Victorivna,
The state institution «South-Ukrainian National
Pedagogical University named after K. D. Ushinsky»,
Doctor of Philology, Professor
E-mail: phorman@mail.ru*

*Boeva Evelina Volodimirivna,
The state institution «South-Ukrainian National
Pedagogical University named after K. D. Ushinsky»,
As. professor, Ph. Doctor
E-mail: phorman@mail.ru*

The concept of corruption in Ukrainian language consciousness

*Форманова Світлана Вікторівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доктор філологічних наук, професор
E-mail: phorman@mail.ru*

*Боєва Евеліна Володимирівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
кандидат філологічних наук, доцент
E-mail: phorman@mail.ru*

Концепт корупція в українській мовній свідомості

Актуальність дослідження зумовлена тим, що поняття «корупція» глибоко вкорінилося в свідомості українців, більша частина співгромадян вважає це звичним буденним явищем, суспільство спокійно реагує на інформацію про корупційні скандали й гучні розслідування. Процвітає корупція і в системі державного управління, у політичній, економічній, соціальній, юридичній, медичній, освітній галузях тощо. «Майже весь пострадянський простір охоплений корупційною лихоманкою і попри всі гучні заяви високопосадовців та низку антикорупційних програм цю проблему побороти не вдається»¹.

Головною ідеєю представленої розвідки є розуміння концепту як дискретного ментального утворення, яке є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, що має відносно впорядковану структуру, представляє результат пізнавальної

¹ Быстрова А. С. Феномен коррупции: некоторые исследовательские подходы/А. С. Быстрова, М. В. Сильвестрос//Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – № 1. – С. 91.

(когнітивної) діяльності особистості й суспільства і яке несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, що відображається, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю і відношенням суспільної свідомості до певного явища¹.

Останнім часом лінгвістичні студії базують свої розвідки на когнітивній лінгвістиці, в основі якої лежить концепт. Корупція є сьогодні найважливішою проблемою не лише в Україні. Це серйозна загроза повноцінного розвитку суспільства, оскільки в умовах тотальної корумпованості всіх галузей влади, на поверхню виходять соціальні, економічні, політичні та ін. проблеми, що гальмує прогресивний розвиток суспільства й перешкоджає інтересам національної безпеки України.

Метою статті є визначення концепту «корупція» в свідомості українців. Мета передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) схарактеризувати витоки виникнення корупції;
- 2) з'ясувати лінгвістичне тлумачення терміна;
- 3) простежити, як українці ставляться до корупції;
- 4) встановити шляхи її подолання.

Дослідженню поняття «корупція» приділено багато розвідок учених різних галузей: О. Бандурка, Ю. Грошовий, І. Даньшин, Є. Дидоренко, А. Закалюк, В. Зарубін, В. Зеленецький, Р.-В. Кісіль, В. Литвиненко, О. Макухін, М. Мельник, Є. Невмержицький, В. Пасічник, О. Прохоренко, І. Савін, В. Сташис, В. Тумальов, М. Хавронюк та ін. Дане поняття розглянуто в економічній, політичній, соціологічній, юридичній системі. Втім у мовознавстві бракує праць, які дали б систематизований і комплексний аналіз концепту «корупція» в українській свідомості.

Концептуальний простір «корупція» складається з таких вербальних репрезентантів, як «*хабар*», «*хабарництво*», «*блат*», «*непотизм*» (кумівство), які мають константне значення упродовж різних епох і настільки вкорінились у свідомість людей, що сприймаються як невід'ємна частина існування нації.

Хабарництво згадується в російських літописах XIII ст. За царювання Івана III в Росії було здійснено перше законодавче обмеження корупційної діяльності. Іван IV (Грозний), онук Івана III, вперше ввів смертну кару за надмірність у хабарях.

За правління Петра I в Росії широкого розмаху набули і корупція, і жорстока боротьба царя з нею. Згадаймо князя Олександра Меншикова, сибірського губернатора Гагаріна, обер-фіскала Нестерова та ін. 2004 року в Одесі встановили пам'ятник хабареві — апельсин, вилитий у бронзі, що символізує історичну

---

¹ Попова З. Д. Когнитивная лингвистика: учебное издание / З. Д. Попова, И. А. Стернин. АСТ: Восток-Запад, Москва, 2007. – С. 20.

подію — хабар розміром 3 000 апельсинів від володарів і мешканців міста онуку Катерини II імператору Павлу I.

Протягом усього царювання династії Романових корупція була значною статтею доходу як державних службовців нижчого рангу, так і посадовців вищого рівня. Наприклад, елизаветинський канцлер Бестужев-Рюмін одержував за службу в Російській імперії 7 тисяч карбованців на рік, а за послуги британської корони (як «агента впливу») — 12 тисяч карбованців.

З останніх передреволюційних епізодів крім Г. Распутіна має сенс згадати балерину Кшесинську і великого князя Олексія Михайловича, які за величезні хабарі допомагали фабрикантам отримувати військові замовлення під час Першої Світової війни¹.

Корупція виступає як складне соціальне явище, що зародилося у глибоку давнину і продовжує існувати практично у всіх країнах світу. Основними причинами корупції вчені вважають політичну нестабільність у країні, неефективні дії владних структур, недосконале законодавство, економічну кризу; низьку правову свідомість народу; пасивність інститутів громадянського суспільства; відсутність стійких демократичних традицій; слабку судову систему, яка не має послідовності в застосуванні законодавства².

Корупція (від лат. *corruptio*) означає «*підкуп*»; підкупність і продажність громадських і політичних діячів, державних чиновників і посадових осіб³.

Радянські дослідження корупції також мали значні здобутки. З початку 20-х років фахівці П. Маслов, С. Солнцев, В. Штейн, що відбулися як науковці ще до революції, починають писати про швидко зростаючий «радянський» бюрократизм і закликають вивчати його не за допомогою теорії планування К. Маркса та теорії бюрократизму М. Вебера. Виявилось, що апарат будь-якого «мобілізаційного» типу держави широко впроваджував до свого складу старих дореволюційних службовців з їхніми традиціями, звичками й навичками управлінської роботи⁴.

У науковій, навчальній та суспільно-публіцистичній літературі існують різні визначення корупції. Цікавим видається той факт, що в Енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза, І. Ефрона (М., 2005), у Толковом словаре живого великорусского языка В. Даля (М., 1979), у Словарі української мови Бориса Грінченка (К., 1907–09) тлумачення цього поняття відсутнє.

¹ Алексеев М. Им'я ім – легион... /М. Алексеев//Економіка і життя. – 2001. – № 37. – С. 11–14.

² Коррупция и борьба с ней: роль законодательства/под ред. М.Б. Горного. – СПб.: Норма, 2000. – 136 с.

³ Камлик М. Корупція в Україні/М. Камлик, Є.Невмержицький. – К., 1998. – 310 с. – С. 87.

⁴ Водолеев Г.С. Коррупция: Хроника борьбы/Г.С. Водолеев. – СПб., 1995. – 181 с. – С. 7–8.

Словарь русского языка под ред. С. Ожегова (М., 1953) подає таку характеристику: «*Корупція*, — і, ж. У буржуазних країнах: підкуп хабарями, продажність посадових осіб, політичних діячів»¹.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела зазначено: «*Корупція*, — і, ж. Діяльність осіб, уповноважених за виконання функцій держави, спрямованих на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. // Пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення. // Підкупність, продажність урядовців і громадських діячів»².

В академічному тлумачному словнику української мови подається наступне тлумачення: *корупція* — у капіталістичних країнах — підкупність, продажність урядовців у складній і страшній машині підкупу, підступу, провокацій та корупції³.

У підручнику для вищих навчальних закладів «Кримінальне право України» зазначається, що у широкому сенсі слова *корупція* — це соціальне явище, яке вразило публічний апарат управління, що виражається в розкладанні влади, навмисному використанні державними і муніципальними службовцями, іншими особами, уповноваженими на виконання державних функцій, свого службового становища, статусу і авторитету посади, яку обіймають, з корисною метою для особистого збагачення чи в групових інтересах⁴.

У довідковому документі ООН про міжнародну боротьбу з корупцією остання визначається як «зловживання державною владою для одержання винагороди в особистих цілях»⁵, що включає в себе *хабарництво* (дачу винагороди), *непотизм* (заміщення за протекцією прибуткових або вигідних посад родичами або «своїми людьми») і *незаконне привласнення* публічних коштів для приватного використання.

Робоче визначення міждисциплінарної групи з корупції Ради Європи набагато ширше. *Корупція* є хабарництвом і будь-якою іншою поведінкою осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному або приватному секторі і яке призводить до порушення обов'язків, покладених на них за статусом державної

¹ Словарь русского языка/сост. С. И. Ожегов. – Изд. 3; под общ ред. Акад. С. П. Обнорского. – М.: Гос. Изд-во иностр. и нац. словарей, 1953. – С. 261.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови/Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – С. 457.

³ Словник української мови/[за ред. І. К. Білодіда]. – У 4-х т., К.: «Наукова думка», 1980. – С. 302.

⁴ Вальчук А. Корупція як соціальне явище/А. Вальчук : [Електронний ресурс]. – <http://ppf.net.ua/index.php//page=article&id=24>. – Назва з екрану.

⁵ Коррупция: исторические корни и современное состояние/ред. М. Б. Горный. – СПб.: Норма, 2002. – 327 с. – С. 5.

посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, або іншого роду відносин і має на меті одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших¹.

У доповіді, підготовленій Радою із зовнішньої і оборонної політики та Регіональним громадським фондом «Індем», вказується, що «під *корупцією* (у вузькому розумінні слова) мають на увазі ситуацію, коли посадова особа приймає протиправне рішення (іноді рішення морально неприйнятне для громадської думки), з якого отримує вигоду деяка інша сторона (наприклад, фірма, що забезпечує собі завдяки цьому рішення державне замовлення всупереч встановленим процедурам), а сам посадовець отримує незаконну винагороду від цієї сторони. Характерні ознаки даної ситуації: приймається рішення, що порушує закон чи неписані суспільні норми, обидві сторони діють з обопільної згоди; обидві сторони одержують незаконні вигоди і переваги, обидві намагаються приховати свої дії»².

У розвідках міжнародних науковців існує багато визначень цього поняття. Втім у жодному тлумаченні немає прозорості й правової правильності. Погляди російських і західних правознавців на цю проблему істотно розрізняються. Російські вчені розуміють корупцію як правопорушення, що асоціюється із суспільно шкідливою дією, яка суперечить вимогам правових норм. У свою чергу, західні правознавці розширюють межі корупції до девіантної поведінки політичної еліти, тобто йдеться саме про порушення моральних і етичних норм³.

Дж. Най вважає, що *в основі корупції* лежить хабарництво (пропонування винагороди з метою спокушання особи з позиції обов'язку), непотизм (протегування через особисті зв'язки) й незаконне привласнення публічних коштів для власного використання⁴.

На наш погляд, повне визначення корупції подає С. Максимов. Учений під цим терміном розуміє «використання державними, муніципальними або іншими публічними службовцями свого статусу для незаконного отримання будь-яких переваг (майна, прав на нього, послуг або інших пільг, у тому числі немайнового характеру) чи надання останніми таких переваг»⁵.

Різноманітність точок зору на визначення корупції свідчить про складність цього явища і вимагає більш глибокого і всебічного його вивчення. Тут доцільно було б зосередитися на наступних двох аспектах. По-перше, поглибленні теоретичного рівня концепту «*корупція*», а саме, формуванні його категоріального

¹ Быстрова А. С. Феномен коррупции: некоторые исследовательские подходы/А. С. Быстрова, М. В. Сильвестрос//Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – № 1. – С. 91–112, С. 96–97.

² Быстрова А. С. Зазначена пряця. – С. 96–97.

³ Гараев Р. Ф., Селихов Н. В. Понятие коррупции//Следователь. – 2001. – № 2. – С. 43–50.

⁴ Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах. – М., 1994. – С. 37.

⁵ Основы борьбы с коррупцией/науч. ред. С. В. Максимов. – М.: Спарк, 2000. – С. 22.

апарату, дослідженні причин виникнення та чинників, що сприяють його розвитку, впливу на економічне, соціальне й політичне життя суспільства та ін. По-друге, чіткого правового й лінгвістичного визначення корупції і формування системи практичних заходів щодо боротьби з цим явищем.

Доречним буде згадати роки правління президента В. Ющенка, коли всі посади в Кабінеті Міністрів посли його родичі й куми, а також «славнозвісного» президента В. Януковича з його золотими батонами, багатомільйонними маєтками й банківськими рахунками. Така ж ситуація відбувається й у деяких вишах, де навантаження й посади розподіляються серед улесливих колег. На роботу можна влаштуватися лише за телефонним дзвінком, через протекцію знайомих і родичів.

У відеоматеріалах під назвою «*Корупція в Україні*» доведено, що проблема корупції є надзвичайною загрозою національній безпеці країни. У рамках рубрики «*Тема тижня*» від П'ятого каналу (м. Київ), каналу «Україна» (м. Київ), Сьомого каналу (м. Одеса), Третього цифрового (м. Одеса) проводилося загальнонародне опитування, яке містило в собі наступне питання: *чи вважаєте Ви ефективною антикорупційну політику країнського уряду?*

Переважає більшість (95 %) вважають антикорупційну політику неефективною, 3 % вважають, що вона працює і лише 2 % не визначились з відповіддю. Протягом опитування з'ясувалося: «*Казки це все... Ніхто там з корупцією не бореться. Це вони самі на цьому заробляють гроші. Звичайно, подивіться, звідки ці всі дорогі машини, будинки багатомільйонні? Невже за зарплату чиновника?*»; «*Корупцію, я думаю, не можна повністю знищити, але зараз її рівень не на стільки високий, як колись у 90-х роках*»; «*Про що ви говорите? Подивіться наліво, направо і одразу все зрозуміло, як такої, боротьби немає. Це тільки створюють вигляд*»; «*Ще ж нікого не посадили за це, це тільки декларації — арештували або викликали до слідчого, але це ні про що не свідчить, судових вироків-то немає*»; «*Владі вигідно, щоб корупція була. Це не той уряд, який би міг щось зробити для держави*»; «*Ми зверталися до держорганів із рішенням, пропонували, як усунути так званні «відкати» у держзакупівлях, але, на жаль, це нікого не зацікавило, тобто на даний час це нікому не потрібно*»; «*Позитивні зрушення є в цьому питанні. Наприклад, введення ЗНО, наскільки я знаю, раніше його не було, і вступ до університету був більш корумпований, можливо, а зараз, напевно, трошки легше*»; «*Україна просто кричить, що потрібно вирішувати це питання і Європа нам про це каже. Я гадаю, що питання з корупцією нам вдасться вирішити лише років за двадцять*»; «*Вони всі корумповані там у верхах. Їм самим із собою боротися не хочеться*».

Отже, як бачимо, переважно всі відповіді громадян, незважаючи на різний вік і стать, зводяться до однієї думки, що корупція назавжди залишиться в країні й ніхто не підніматиме це питання на національному рівні. Реакція респондентів на запитання журналістів була різною: одні іронічно посміхалися, другі важко

зітхали, треті були досить обурені й відповідали на питання, стиснувши зуби. За відповідями, отриманими під час опитування, громадян можна розподілити на кілька груп: невеликий відсоток відповів, що бачить позитивні зрушення у проведенні антикорупційної політики з боку влади (наприклад, у ЗНО), інші відповіли, що корупцію можна побороли лише «через років двадцять», решта вважають, що порівняно з дев'яностими роками рівень корумпованості у країні значно зменшився.

Концепт «корупції» настільки вкорінився в житті громадян, що більшість опитаних ставиться до нього як до звичайного явища. Ефективна боротьба з посадовими злочинами не може бути здійснена в результаті разових і короточасних акцій будь-якого ступеня активності й суворості на будь-якому рівні, а потребує довгострокових перетворень. Ця діяльність повинна базуватися на поєднанні профілактичних і репресивних заходів.

Втім проблема корупції лежить в історичному, політичному, релігійному й соціокультурному розумінні. Річ у тім, що її витоки сягають сивої давнини й лежать у свідомості етносу через «правовий нігілізм» (Л. Савінов), відсутність належної загальної і правової культури, політичної, економічної, соціальної грамотності тощо. Результати опитування довели, що корупційну поведінку й корупційну свідомість визначають не лише корупційні інтереси, а й прагнення отримати дурні гроші, владу, престиж і под.

Усе вищезазначене засвідчує, що корупція у свідомості українців має давнє походження, усталену традицію і сприймається як буденне явище. Тому для боротьби з корупцією треба змінити ставлення суспільства до цієї проблеми, щоб держава, базові структури й соціум почали сприймати корупцію як «раціональне зло» (Л. Савінов), щоб влада й народ жили за совістю, за законом, за мораллю, тоді саме українська свідомість стане інструментом боротьби з корупцією.